

УДК 321.7(474):327.39ЄС"2004/2020"

Галина Луцишин,

доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин,

Національний університет «Львівська політехніка»,

ORCID ID 0000-0002-8434-071X

halyna.i.lutsyshyn@lpnu.ua

Наталія Хома,

доктор політичних наук, доцент, професор кафедри політології та міжнародних відносин,

Національний університет «Львівська політехніка»,

ORCID ID 0000-0002-2507-5741

nataliia.m.khoma@lpnu.ua

DOI 10.29038/2524-2679-2021-01-240-252

ОСОБЛИВОСТІ ПОСТІНТЕГРАЦІЙНОЇ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ДЕРЖАВ БАЛТІЇ: АНАЛІЗ ВІДПОВІДНОСТІ ПОЛІТИЧНОМУ КУРСУ ЄС

У статті запропоновано авторську оцінку відповідності держав Балтії на сучасному етапі вимогам ЄС до держав-учасниць. Завдання статті – за індикаторами гендерної рівності та толерантності виявити розбіжності політики Естонії, Латвії й Литви з ініціативами ЄС. Аргументовано, що, попри очевидний поступ, за останні три десятиліття в політичній модернізації консолідація демократії для держав Балтії є викликом: на певних напрямках демократизації є успіхи, однак на багатьох наявна стагнація та навіть регрес. Відзначено, що, попри низку проблем у відносинах із ЄС, держави Балтії демонструють виваженість і не схильні агресивно акцентувати на національних пріоритетах, як це характерно для окремих країн Центральної та Східної Європи. Щодо кожної з держав Балтії вказано на причини, які посилюють ризики погіршення якості демократії й сповільнюють проєвропейську постінтеграційну демократизацію. Спільними характеристиками Естонії, Латвії та Литви виокремлено зростання підтримки популістських, консервативних, націоналістичних політичних акторів; посилення різноманітних етнічних стереотипів і соціальних фобій (гомофобії, мігрантофобії, ромофобії й ін.); збереження рудиментів попередньої недемократичної політичної культури, що суперечить ціннісній парадигмі ЄС. Відзначено відмінності

між державами Балтії, які впливають на рівень ефективності постінтеграційної демократизації. Наголошено, що в усіх країнах Балтії проблеми якості демократії напряду пов'язані з особливостями політичної культури населення (превалювання цінностей виживання над цінностями самовираження). Зроблено висновок: держави Балтії ще не відповідають повною мірою стандартам ЄС як на інституційному, так і (особливо) на ціннісному рівні.

Ключові слова: ЄС, держави Балтії, якість демократії, гендерна рівність, толерантність.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. ЄС є об'єднанням держав, яке ґрунтується винятково на демократичних нормах та цінностях. Спільноту народів ЄС, за задумом архітекторів цього союзу, мали неодмінно характеризувати плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, гендерний паритет й ін. Однак деструктивні політичні процеси останніх двох десятиліть дають підставу вважати, що демократичні норми та цінності втрачають стійкість у багатьох державах-учасниках, передусім із регіону Центральної та Східної Європи. Фіксується висхідна динаміка інтолерантності, мови ворожнечі, соціальних фобій, різноманітних дискримінацій, корупції тощо. Такі деструктивні процеси актуалізують вивчення питання про те, наскільки відповідають нині молоді демократії Центральної та Східної Європи вимогам ЄС. Важливо з'ясувати, які невідповідності курсу ЄС виражені в «молодих» демократіях ЄС і наскільки вони загрожують стійкості ЄС. Відтак ставимо завданням дослідити на прикладі кількох країн Центральної й Східної Європи, а саме – держав Балтії, їх відповідність вимогам ЄС до держав-учасниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Уже друге десятиліття поспіль тема якості демократії на теренах ЄС заактуалізована гостро в політологічному дискурсі. М. А. Вахудова, В. Меркель, Ш. Ханлі, Ф. Шолль та ін. вивчають проблеми дефіциту демократії в країнах-учасниках ЄС. Дж. Доусон, В. Ганєв, Р. Д. Келемен, І. Крастєв, З. Малсфедрова, С. Холмс та ін. дали авторські оцінки деконсолідації демократії в державах Центральної й Східної Європи. Дефекти демократії в групі балтійських країн наразі привертають до себе меншу увагу дослідників, оскільки не є найяскравішими кейсами сповільнення демократизації з-поміж «молодих» демократій ЄС. Водночас низка досліджень проведена передусім ученими з Естонії, Латвії та Литви: Г. Алекноніс, Л. Віренг, Л. Еріксонас, М.-Л. Мадіссон, Р. Маткявічене,

А. Рамонайте, В. Раткевічюте, А. Рожукальне, Й. Сташієне й ін. дослідили ті чи інші питання якості демократії. В українській політичній науці деформацію демократії в державах Балтії вивчає, передусім, О. Кокорев. Основою для дослідження проблематики статті є звіти інституцій ЄС (Європейської комісії, Європейського парламенту й ін.), міжнародних організацій (GRECO, Transparency International та ін.), опитування громадської думки (Eurobarometer, Pew Research Center й ін.).

Мета статті – визначення того, наскільки держави Балтії відповідають вимогам ЄС до країн-учасниць після майже двох десятиліть членства в цій організації. Ставиться завдання – за індикаторами гендерної рівності та толерантності з'ясувати наявні проблеми в площині якості демократії, їх масштаби, а також виявити розбіжності політики Естонії, Латвії й Литви з курсом ЄС.

Методика дослідження. З одного боку, держави Балтії виправдано аналізувати як цілісний об'єкт дослідження, адже вони мають спільне історичне минуле, практично синхронно проводили інституційні реформи й виконували Копенгагенські критерії, одночасно були прийняті до ЄС. Сьогодні Естонія, Латвія та Литва стоять перед схожими інституційними й ціннісними перешкодами для максимального зближення зі стандартами ЄС. З іншого боку, кожна з трьох країн Балтії увиразнює національні підходи щодо подальшої демократизації або ж спротиву певним реформам, ініційованим ЄС. Помітні відмінності за темпами їх зближення з ЄС або ж наростання конфронтації з його інституціями. Це зумовлено низкою чинників, наприклад місцем і роллю в кожній із цих держав націоналістичних, консервативних, популістських акторів політики, а також їхнім інтересом до того чи іншого питання, яке потребує вирішення для досягнення вищого рівня відповідності кожної з держав-учасниць ЄС стандартам цієї організації.

Важливими чинниками підтримки/спротиву постінтеграційній ліберально-демократичній трансформації Естонії, Латвії й Литви є також характеристики політико-правової культури населення. Відтак методологія дослідження включає не лише неінституціоналізм і компаративний аналіз, а й аксіологічний підхід.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Держави Центральної та Східної Європи, які прийняті до ЄС у ході великого розширення 2004 р., доклали наприкінці 1990-х – на початку 2000-х рр. значних зусиль для виконання Копенгагенських критеріїв. Але

набуття членства в ЄС не означало завершеності процесів демократизації. Відтак очікувалося послідовне продовження реформ, узгоджених із політикою ЄС. Однак після завершення євроінтеграційного процесу (01.05.2004 р.) мотивація до інтенсивних реформ помітно знизилася. Процеси демократизації сповільнилися, їх почала характеризувати стагнація, а в окремих питаннях – навіть регрес.

Держави Балтії не стали винятком із цієї тенденції. Нині вони не відповідають стандартам консолідованої демократії. Пандемія Covid-19 ще більше посилила демократичний відступ. Про це свідчать дані різноманітних індексів демократії. Наприклад, за даними Democracy Index 2020 р., усі держави Балтії перебувають у групі недосконалих демократій. Очевидно, що історичне минуле, відсутність стійкої ліберально-демократичної традиції зумовили формування нинішньої дефектної моделі демократії. Курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, безумовно, сприяв посттоталітарній демократизації, однак не зумів безповоротно закріпити й посилити її здобутки. Початок глобальної фінансової кризи 2008 р. став потужним детонатором стагнації демократизації на теренах ЄС, зокрема й у державах Балтії. Помітно зростає популізм, до влади приходять консервативні, націоналістичні, популістські партії, а це посилює регрес постінтеграційної демократизації. Звичайно ж, зниження якості демократії в державах Балтії не таке сильне, як в Угорщині або ж Польщі. Однак окремі процеси мають висхідну деструктивну динаміку, що й зумовлює науковий інтерес до їх вивчення.

На проблеми якості демократії в державах Балтії (як і в Центрально-Східній Європі загалом) впливає порівняно короткий демократичний досвід. Тут ніколи не існувало сильної ліберальної політичної культури, спроможної підтримувати стабільні демократичні режими, навіть в умовах наростання економічних, соціальних та інших проблем [1; 2]. Це робить пострадянський балтійський регіон особливо вразливим перед такими викликами. Проілюструємо це на прикладі відповідності балтійських держав політичному курсу ЄС за індикаторами гендерної рівності й толерантності. Ці індикатори обрані не випадково, адже питання, які вони охоплюють, є найбільш контроверсійними в таких консервативних спільнотах, якими є естонська, латвійська та литовська.

Індикатор гендерної рівності. ЄС послідовно розвиває й упроваджує принцип гендерної рівності. Усунення гендерної дискримінації є одним із пріоритетів ЄС, бо наразі жодна держава-учасниця ЄС не досягла повної рівності між жінками та чоловіками, а прогрес у цьому напрямі є повільним [3]. Covid-19 загострив проблеми в гендерній площині – і нині ЄС очікує

від держав-учасниць активних заходів задля максимальної включеності як чоловіків, так і жінок у соціальне життя. Однак для держав Балтії характерний доволі сильний (відкритий, однак більшою мірою латентний) спротив практичній реалізації принципу гендерної рівності, який має консервативне підґрунтя. У спільнотах пострадянських країн Балтії, на нашу думку, зберігаються патріархальні стереотипи, які мають наслідками появу «скляної стелі» й «скляних стін».

Із-поміж трьох держав Балтії лише Естонія ратифікувала Стамбульську конвенцію та має порівняно непогані позиції в індексі гендерної рівності. Однак хоч ця держава за культурним корінням і належить до Північної Європи, але гендерний егалітаризм естонців значно нижчий, аніж норвежців або ж шведів [4, с. 13]. Саме в Естонії наявний найбільший у ЄС розрив між оплатою праці чоловіків і жінок, виникають щораз нові дискримінаційні практики у сфері зайнятості, висхідною є фемінізація бідності [5; 6; 7, с. 325], а Covid-19 ще більше загострив ці тенденції. Загалом в Естонії досягнення рівноваги між професійним і родинним є складним завданням. Проблему становить і високий рівень сімейного насилля, хоч державні інститути запобігають і протидіють цьому. Проблему становить також високий рівень сімейного насилля, хоч державні інститути запобігають і протидіють цьому. Посилення з 2019 р. в естонському парламенті позицій партії EKRE різко посилило антигендерну риторику; мотивом цього озвучуються важливість збереження та захист традиційних цінностей. Водночас відзначимо, що від початку 2021 р. Естонія є єдиною державою у світі, де дві найвищі державні посади (президент і прем'єр-міністр) обіймають жінки (К. Кальюлайд, К. Каллас); у новому уряді 2021 р. сім із 15 урядовців є жінками; за результатами останніх парламентських виборів (2019 р.), істотно зросло жіноче представництво в складі Рійгікогу.

У Литві зберігається розрив між теоретичним декларуванням гендерної рівності й фактичною гендерною нерівністю. Позиції Литви в індексі гендерної рівності є одними з найнижчих у ЄС. Динаміка руху до гендерної рівності тут повільніша, ніж в інших держав Балтії. Міцно вкоріненою є підтримка традиційних гендерних ролей, що не відповідає політиці ЄС. Від 2005 р. Литва фактично не прогресує в зміцненні гендерного паритету. Як і у випадку з Латвією, не ратифіковано Стамбульську конвенцію. Помітна відсутність розуміння гендерних квот як інструмента мінімізації гендерного дисбалансу в політиці. Наявні відмінності в оплаті праці, помітний розподіл зайнятості на «жіночу» й «чоловічу». Антигендерні настрої підтримуються консервативними акторами (католицькою церквою, праворадикальними партіями,

неліберальними акторами громадянського суспільства), які спираються на багатовікові патріархальні традиції та стійкі стереотипи про традиційні гендерні ролі. Факти й статистика свідчать: Литва наразі не досягла стандартів гендерної рівності, а сексизм і дискримінація жінок зберігаються в різноманітних формах, найчастіше – латентних.

На відміну від Литви, Латвія демонструє повільний, однак стабільний прогрес у реалізації принципу гендерної рівності. Це впливає зі зростання представленості жінок в органах влади, передусім парламенті. Однак помітна виражена гендерна сегрегація на ринку праці та в освіті; наявні розриви в оплаті праці між чоловіками й жінками. Великою проблемою довготривало залишається гендерно-орієнтоване насильство. Правових норм, які б чітко закріплювали принцип гендерної рівності, у Латвії немає. Тут відсутній інститут спеціалізованого омбудсмена з питань гендерної політики, що відрізняє Латвію від інших держав Балтії. «Гендерна рівність як ліберально-демократична цінність у Латвії приживається повільно, нашоухується на несприйняття широких прошарків суспільства. Значущими залишаються сімейні цінності патріархального типу; свобода від консервативних стереотипів не є стійкою» [8, с. 190]. Уважаємо, що гендерному прогресу Латвії перешкоджають сильні консервативні настрої не лише суспільства, а й політичної еліти. Останнє наразі виступає причиною відмови від ратифікації Стамбульської конвенції, неправильної імплементації низки правил, урегульованих ЄС (наприклад Директиви Ради ЄС 2004/113/ЄС щодо заборони дискримінації за ознакою статі в доступі до товарів та послуг і їх постачанні).

Держави Балтії характеризує зорієнтованість на створення стійких інституційних механізмів, які мають сприяти реалізації принципу гендерної рівності, але не зміні ціннісної парадигми. Проблему вбачаємо в тому, що включення державами Балтії до політичного порядку денного питання гендерної рівності мотивується не внутрішнім запитом суспільства на такі зміни, а необхідністю виконати вимоги ззовні – спершу як країн-кандидатів на членство в ЄС, а від 2004 р. – як держав-учасниць. Відтак загальний прогрес балтійських посттоталітарних країн у просуванні гендерної рівності наразі оцінюємо як повільний, адже частина рекомендацій ЄС не виконана, не помітна прогресивна динаміка громадської думки щодо важливості гендерного паритету.

Індикатор толерантності. ЄС позиціює толерантність як важливу передумову функціонування Об'єднаної Європи. Держави-учасниці ЄС є підписантами Декларації принципів толерантності (1995). Відтак ЄС спрямований на утвердження цінності різноманітності, права на

«інакшість» [9, с. 133]. Однак у більшості «молодих» демократій ЄС, зокрема й у балтійських державах, існують проблеми в частині етнічної, расової, релігійної, політичної, сексуальної, вікової та іншої толерантності. Це має своїм наслідком прояви сегрегації, неорасизму, ксенофобії, мігрантофобії, мови ворожнечі, тиску на LGBT+ і т. ін.

В Естонії на інституційному рівні унормовано, що протидія усім можливим проявам інтолерантності є запорукою подальшого демократичного поступу Естонії в складі ЄС. Стрімка висхідна динаміка інтолерантності (як у деяких державах-учасниках ЄС) не спостерігається, але в деяких сферах життєдіяльності проблеми чітко увиразнені, наприклад етнонаціональні питання, висхідне поширення мови ворожнечі тощо. Зберігаються негативні стереотипи щодо ромів, наявні проблеми їх повноцінної інтеграції в естонське суспільство. Не втрачає гостроти проблема інтолерантності до LGBT+, хоч Естонія є найбільш ліберальною до сексуальних меншин державою в Центральній та Східній Європі загалом. На інституційному рівні прогрес Естонії очевидний, адже для одностатевих пар легалізований інститут цивільного партнерства [10, с. 35–36]. Гомофобія в Естонії більш очевидна, ніж у середньому по ЄС, однак, безумовно, нижча, ніж у Латвії та Литві.

Деструктивна інтолерантна динаміка, не в останню чергу, причиною має електоральну підтримку естонцями радикальних, популістських партій, передусім ЕКРЕ. Ця партія пройшла до парламенту під гаслом «Естонія для естонців»; нині для неї принципово заактуалізованим є домогтися проведення референдуму про закріплення в естонській конституції визначення шлюбу лише як союзу чоловіка та жінки. Утім, естонська влада розуміє, що такий референдум суперечить лінії ЄС щодо прав сексуальних меншин. Не виключено, що відставка на початку 2021 р. прем'єр-міністра Ю. Ратаса, а відтак і виведення партії ЕКРЕ з коаліції було способом запобігти цьому референдуму, хоча формальною причиною розпуску цього уряду названо іншу (корупцію).

Проблемними в частині реалізації в Латвії принципу толерантності та запобігання проявам інтолерантності залишаються збереження високого відсотка негромадян у структурі населення країни; маргіналізація ромської громади; прояви антисемітизму, особливо в інтернет-дискурсі; високий рівень нетерпимості до біженців (мігрантофобія, ісламофобія); недостатня увага держави в частині запобігання й протидії мові ворожнечі та слабка промоція контрмовлення зі сторони держави й громадянського суспільства у відповідь на расистську, гомо-/трансфобну та ін. мову ворожнечі [11, с. 132]. Зберігається висока інтолерантність до

сексуальних меншин. Саме в Латвії є найвищий у групі країн Балтії рівень інтолерантності до LGBT+.

Причини згаданих й інших проблем убачаємо в характеристиках політико-правової культури населення Латвії, у якій ще виражені нетерпимість до «інакшості» та зорієнтованість на консервативні, а не ліберально-демократичні, цінності. Рух латвійців від цінностей виживання до цінностей самовираження є повільним [12, с. 95]. Недостатні інформаційні кампанії, завдяки яким формувалися б настрої толерантності. Однак наявний прогрес на рівні судової влади. Зокрема, Конституційний суд Латвійської Республіки під час розгляду справ віднедавна почав виходити з прогресивних позицій, що сім'я є соціальним інститутом, який заснований на тісних особистісних зв'язках, які можна ідентифікувати в соціальній реальності, а також на розумінні й повазі. Це важливо для одностатевих пар, зокрема тих, які спільно виховують дітей [13].

Після початку європейської міграційної кризи (2015 р.) та розподілу за квотами мігрантів між державами-учасницями ЄС у Латвії почастишали прояви ксенофобії й соціального відчуження, увиразнилися мігрантофобія, ісламофобія та інші соціальні фобії. В оцінці ставлення до біженців у Латвії показовий факт, що чимало з тих, хто був розміщений за квотами ЄС на теренах цієї держави, невдовзі переїхали до країн Західної або ж Північної Європи. Саме Латвія активно підтримувала у 2017 р. ініціативу польського прем'єр-міністра Д. Туска про скасування практики ЄС визначати державам-учасницям ЄС квоти на прийняття біженців. Аналіз засвідчив, що нинішня нормативно-правова база Латвії не вповні відповідає законодавству ЄС у частині практичної реалізації принципу толерантності. Окремі рекомендації ЄС щодо мінімізації ситуацій, сприятливих для поширення інтолерантних деструктивних практик, не були виконані. Законодавство Латвії ще не цілком відповідає Загальній політичній рекомендації Європейської комісії проти расизму й нетерпимості № 7 (у частині боротьби з расизмом та расовою дискримінацією) [14].

Щодо кейса толерантності в Литві, то передусім відзначимо, що після проголошення незалежності ця держава обрала відмінний від Естонії та Латвії механізм надання громадянства; відтак тут відсутня в структурі населення група негромадян [15, с. 173]. Водночас, як і в інших балтійських державах, тут формуються новітні етнічні стереотипи й соціальні фобії. Наразі недостатньо ефективно застосовуються правові механізми захисту прав та свобод людини й громадянина щодо національних меншин, біженців та інших уразливих груп. Компетентність правоохоронних і

судових органів усе ще залишається невисокою в частині реагування на злочини, скоєні на ґрунті ненависті, із застосуванням мови ворожнечі тощо. Жертвами мови ворожнечі, передусім, стають біженці, національні меншини та іноземні громадяни. При цьому литовське суспільство доволі пасивне в протидії інтолерантним практикам із причин панівного консервативного характеру культури населення, а також нестійкості ліберально-демократичних цінностей.

У структурі громадянського суспільства Литви доволі активним є сегмент праворадикальних, популістських й ін. організацій, які схильні до мови ворожнечі. Литовцям ще не вдалося подолати проблему доволі високої прихованої нетерпимості у взаєминах із людьми, відмінними за різноманітними ідентифікаціями. Проявом інтолерантності в Литві є гомофобія (її рівень вищий, аніж в Естонії та Латвії), ксенофобія, мігрантофобія тощо. Неодноразово фіксувалися прояви антисемітизму [16] і ромофобії [17]. У такій ситуації державні інститути Литви наразі діють послідовно задля подолання інтолерантності, інтеграції стигматизованих груп.

Відтак спільним для всіх держав Балтії в частині реалізації принципу толерантності є наявність проблем не лише на інституційному рівні (невиконання окремих рекомендацій ЄС у частині просування принципу толерантності), а й на ціннісному рівні (населення не вповні сприйняло ліберально-демократичні цінності, на реалізацію яких зорієнтований ЄС).

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

В останні три десятиліття еліти Естонії, Латвії та Литви продемонстрували сильну політичну волю до демократизації; такі реформи підтримані більшістю населення. Завдяки продемократичним ініціативам ззовні (передусім від ЄС) державам Балтії вдалося реформувати інституційний дизайн політичної системи, покращити правові процедури прийняття політичних рішень, досягти загального прогресу. Водночас консолідація демократії для держав Балтії залишається викликом: хоч на певних напрямках демократичних перетворень очевидними є успіхи, однак на багатьох – очевидні стагнація й навіть деякий регрес. На ці процеси помітно впливає історичне минуле (тривала підконтрольність іншим державам, радянське минуле) та низка інших новітніх чинників, як-от глобальна фінансова криза 2008 р., міграційна криза 2015 р., наслідки пандемії Covid-19 та ін.

Сповільнення продемократичних перетворень задля максимальної відповідності курсу ЄС у державах Балтії виражене не так очевидно, як в інших посттоталітарних країнах-учасниках ЄС, наприклад державах «Вишеградської четвірки». Балтійські країни більш виважені у взаєминах із ЄС щодо таких контрверсійних питань, як міграційні квоти, права сексуальних меншин і под. Політичні еліти балтійських держав радше схиляються до партнерства в межах ЄС, аніж до акцентування на національних інтересах, як це увиразнено передусім у політиці Угорщини або ж Польщі. Однак не можна ігнорувати той факт, що демократичні перетворення відчутно сповільнилися після завершення євроінтеграційних процедур, особливо в Латвії та Литві. І цьому сприяє комплекс причин, зокрема активізація радикальних, популістських, консервативних партій, неліберального сегменту громадянського суспільства. Відтак посилюються різноманітні етнічні стереотипи та соціальні фобії на взірець гомофобії, мігрантофобії, ромофобії та под.

Якість демократії в балтійських державах, на нашу думку, істотно узалежнена від характеристик політико-правової культури населення, його цінностей. Наразі цінності виживання в естонців, латвійців і литовців домінують над цінностями самовираження (згідно з класифікацією Р. Інлегарта), що невідповідне «старим» європейським демократіям. Усе ще проявляються рудименти попередньої недемократичної політичної культури, які вступають у суперечність із ціннісною парадигмою ЄС.

Відтак, за нашими оцінками, держави Балтії, попри майже два десятиліття членства в ЄС, ще не відповідають на інституційному та ціннісному рівнях стандартам демократичного розвитку ЄС. Якщо інституційні реформи в багатьох сферах мають задовільні результати, то цінності населення пострадянських держав Балтії дуже повільно модернізуються в напрямі тих, на які зорієнтований ЄС. Власне аналіз за індикаторами гендерної рівності та толерантності дав підставу це констатувати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Dawson, J., Hanley, S. (2016). What's Wrong with East-Central Europe? The Fading Mirage of the «Liberal Consensus». *Journal of Democracy*, № 27 (1), p. 20–34.
2. Vachudova, M. A., Hooghe, L. (2009). Postcommunist Politics in a Magnetic Field: How Transition and EU Accession Structure Party Competition on European Integration. *Comparative European Politics*, № 7, p. 179–212.

3. *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025* (2020). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152>.

4. Alas, R., Kaarelson, T. (2008). Gender equality in post-socialist country: case of Estonia. *Problems and Perspectives in Management*, № 6 (2), p. 13–20.

5. Hansson, L., Aavik, K. (2012). The Effect of Gender and Ethnicity and Their Intersection on Work Satisfaction and Earnings in Estonia, 1993–2008. *Studies in Transition States and Societies*, № 4, p. 3–19.

6. Roosalu, T. (2013). Income Inequality and Equality. In: M. Heidmets (Ed.), *Estonian Human Development Report, 2012/2013* (pp. 114–122). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu.

7. Saar, E., Helemäe, J. (2016). Differentiated Educational Pathways and Gender Inequalities in the Estonian Labour Market: What Is the Impact of the Systemic Change? In: T. Roosalu, D. Hofäcker (Eds.), *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe* (pp. 325–347). London: Palgrave Macmillan.

8. Кокорєв, О. В. (2020). Інституційна та ціннісна відповідність держав Балтії політиці ЄС щодо зміцнення ліберальної демократії. Одеса: Вид. дім «Гельветика».

9. Кокорєв, О. В. (2020). Відповідність Естонії принципу толерантності як передумови поступу об'єднаної Європи. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Міжнародні відносини*, № 2 (406), с. 133–140.

10. Кокорєв, О. (2020). Відповідність країн Балтії принципу толерантності як передумови поступу Об'єднаної Європи. In: A. Kordonska, R. Kordonski (Eds.), *Spolecznosc̄ międzynarodowa w obliczu przemian: ujęcie wieloaspektowe* (Vol. 4, pp. 32–49). Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie.

11. Кокорєв, О. (2020). Толерантність vs інтолерантність: кейс Латвії як увиразнення ціннісної та інституційної амбівалентності. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Історія. Політологія*, № 27, с. 126–134.

12. Rungule, R., Seņkāne, S. (2018). Values of Latvians Across Socio-Demographic Groups. In: Kruk, Sergei (Ed.), *Pluralism Anxiety. Acting Socially in Latvia* (pp. 91–104). Rīga: Rīga Stradiņš University.

13. *On compliance of Section 155(1) of the Labour Law with the first sentence of Article 110 of the Constitution of the Republic of Latvia* (2020). URL: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/cases/?search\[number\]=2019-33-01](https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/cases/?search[number]=2019-33-01)

14. *ECRI General Policy Recommendation No. 7 on National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination* (2017). <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5aae>

15. Кокорєв, О. (2020). Соціальна тривожність і фобії на ґрунті інтолерантності: кейс Литовської Республіки. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, № 3 (1), с. 170–179.

16. Beresniovа, C. (2017). *Holocaust Education in Lithuania: Community, Conflict, and the Making of Civil Society*. Lanham: Lexington books.

17. Poviliunas, A. (2011). Lithuania. *Promoting Social Inclusion of Roma*. European Commission.

FEATURES OF POST-INTEGRATION DEMOCRATIZATION OF THE BALTIC STATES: ANALYSIS OF COMPLIANCE WITH THE EU POLITICAL COURSE

The article proposes an authors' assessment of the compliance of the Baltic States at the present stage with the EU requirements for member states. The task is to identify the differences between the policies of Estonia, Latvia and Lithuania and the initiatives of the EU based on several indicators (gender equality, tolerance). The authors argue that despite the obvious progress over the past three decades in political modernization, the consolidation of democracy for the Baltic States is a challenge: there are successes in certain areas of democratization, but in many areas, there is stagnation and even regression. It is noted that despite several problems in relations with the EU, the Baltic States demonstrate balance and do not tend to aggressively focus on national priorities, as is typical for some Central and Eastern European countries. For each of the Baltic States, the authors point out reasons that increase the risks of deteriorating quality of democracy and slow down pro-European post-integration democratization. Common characteristics of Estonia, Latvia and Lithuania are growing support for populist, conservative, nationalist political actors; strengthening various ethnic stereotypes and social phobias (homophobia, migrantophobia, etc.); preserving the vestiges of the previous undemocratic political culture, which contradicts the EU's value paradigm. There are differences between the Baltic States, which affect the level of efficiency of post-integration democratization. It is emphasized that in all the Baltic States, the problems of the quality of democracy are directly related to the peculiarities of the political culture of population (the prevalence of the survival values over the values of self-expression). It is concluded that the Baltic States do not yet fully meet EU standards, both institutionally and (especially) at the value level.

Key words: EU, Baltic States, quality of democracy, gender equality, tolerance.

REFERENCES

1. Dawson, J., Hanley, S. (2016). What's Wrong with East-Central Europe? The Fading Mirage of the «Liberal Consensus». *Journal of Democracy*, 27 (1), 20–34 (in English).
2. Vachudova, M. A., Hooghe, L. (2009). Postcommunist Politics in a Magnetic Field: How Transition and EU Accession Structure Party Competition on European Integration. *Comparative European Politics*, 7, 179–212 (in English).

3. *A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025* (2020). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0152> (in English).

4. Alas, R., Kaarelson, T. (2008). Gender equality in post-socialist country: case of Estonia. *Problems and Perspectives in Management*, 6 (2), 13–20 (in English).

5. Hansson, L., Aavik, K. (2012). The Effect of Gender and Ethnicity and Their Intersection on Work Satisfaction and Earnings in Estonia, 1993–2008. *Studies in Transition States and Societies*, 4, 3–19 (in English).

6. Roosalu, T. (2013). Income Inequality and Equality. In: M. Heidmets (Ed.), *Estonian Human Development Report, 2012/2013* (pp. 114–122). Tallinn: Eesti Koostöö Kogu (in English).

7. Saar, E., Helemäe, J. (2016). Differentiated Educational Pathways and Gender Inequalities in the Estonian Labour Market: What Is the Impact of the Systemic Change? In: T. Roosalu, D. Hofäcker (Eds.), *Rethinking Gender, Work and Care in a New Europe* (pp. 325–347). London: Palgrave Macmillan (in English).

8. Kokoriev, O. (2020). *Instytutsiina ta tsinnisna vidpovidnist derzhav Baltii politytsi EU shchodo zmitsnennia liberalnoi demokratii*. Odesa: Vydavnychy dim «Helvetyka» (in Ukrainian).

9. Kokoriev, O. (2020). Estonia's compliance with the principle of tolerance as a prerequisite for a United Europe. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii Mizhnarodni vidnosyny*, 2 (406), 133–140 (in Ukrainian).

10. Kokoriev, O. (2020). Vidpovidnist krain Baltii pryntsypu tolerantnosti yak peredumovy postupu Obiednanoi Yevropy. In: A. Kordonska, R. Kordonski (red.), *Spolecznosc miedzynarodowa w obliczu przemian: ujęcie wieloaspektowe* (Vol. 4, pp. 32–49). Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych UWM w Olsztynie (in Ukrainian).

11. Kokoriev, O. (2020). Tolerance vs intolerance: Latvia's case as an expression of value and institutional ambivalence. *Visnyk Mariupolskoho derzhavnoho universytetu. Serii Istoriiia. Politolohiia*, 27, 126–134 (in Ukrainian).

12. Rungule, R., Senkāne, S. (2018). Values of Latvians Across Socio-Demographic Groups. In: Kruk, Sergei (Ed.), *Pluralism Anxiety. Acting Socially in Latvia* (pp. 91–104). Rīga: Rīga Stradiņš University (in English).

13. *On compliance of Section 155(1) of the Labour Law with the first sentence of Article 110 of the Constitution of the Republic of Latvia* (2020). URL: [https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/cases/?search\[number\]=2019-33-01](https://www.satv.tiesa.gov.lv/en/cases/?search[number]=2019-33-01) (in English).

14. *ECRI General Policy Recommendation No. 7 on National Legislation to Combat Racism and Racial Discrimination* (2017). <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-7-revised-on-national-legislatio/16808b5aae> (in English).

15. Kokoriev, O. (2020). Social anxiety and phobia on the basis of intolerance: case of the Republic of Lithuania. *Epistemological studies in Philosophy, Social and Political Sciences*, 3 (1), 170–179 (in Ukrainian).

16. Beresniova, C. (2017). *Holocaust Education in Lithuania: Community, Conflict, and the Making of Civil Society*. Lanham: Lexington books (in English).

17. Poviliunas, A. (2011). *Lithuania. Promoting Social Inclusion of Roma*. European Commission.

Матеріал надійшов до редакції 03.01.2021 р.